МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Приймальна комісія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова приймальної комісії
ДВНЗ УжНУ, ректор

_____проф. В.І. Смоланка

_____ 2023 р.

ПРОГРАМА

вступного іспиту із спеціальності
для вступників на навчання для здобуття ОС доктор філософії
за спеціальністю 052 – Політологія (на основі здобутого освітнього ступеня «магістр», освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст»)

РОЗРОБЛЕНО
Предметною комісією
з спеціальності 052 – Політологія
проф. Ключкович А.Ю.
проф. Лендьел М.О.
проф. Палінчак М.М.

Голова комісії
проф. Ключкович А.Ю.

Ужгород – 2023

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Приймальна комісія

ПРОГРАМА

вступного іспиту із спеціальності
для вступників на навчання для здобуття ОС доктор філософії
за спеціальністю 052 – Політологія (на основі здобутого освітнього ступеня «магістр», освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст»)

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Загальні відомості. Програма складена відповідно до освітньо-наукової програми (ОНП) підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» зі спеціальності 052 «Політологія».

Прийом абітурієнтів, які здобули освітній ступінь (ОС) «Магістр» із неспорідненого напряму, для здобуття ОС «Доктор філософії» зі спеціальності 052 – Політологія проводиться за результатами фахового вступного випробування у формі усного іспиту; вступного іспиту з іноземної мови (англійської, німецької або французької) в обсязі, який відповідає рівню В2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, та презентації дослідницьких пропозицій.

Метою вступного випробування є з'ясувати рівень теоретичних знань і практичних умінь та навичок за програмою підготовки фахівця ОС «Доктор філософії» зі спеціальності 052 – Політологія, необхідних для здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Вимоги до підготовки абітурієнтів. Для успішного засвоєння дисциплін нормативної та варіативної частин навчального плану для здобуття ОС «Доктор філософії» зі спеціальності 052 – Політологія, а також практичної частини, яка передбачає підготовку та захист дисертації, абітурієнти повинні мати вищу освіту («Магістр») та здібності до оволодіння знаннями, уміннями і навичками в галузі суспільно-політичних наук і їх практичного використання у процесі здійснення наукового дослідження. Обов'язковою умовою є вільне володіння державною мовою.

Характеристика змісту програми. Програма охоплює основну проблематику навчальних дисциплін, які дозволяють перевірити і оцінити необхідний рівень набутих знань та практичних навичок, які є базовими для подальшого опанування освітньо-наукової програми спеціальності 052 – Політологія.

2. ПЕРЕЛІК ФАХОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, З ЯКИХ ПРОВОДИТЬСЯ ВСТУПНЕ ВИПРОБУВАННЯ

1. Теорія та історія політичної науки.
2. Політичні інститути та процеси.
3. Етнополітологія та етнодержавознавство.
4. Політична культура та ідеологія.
5. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

3. ТЕМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

ТЕМА 1. Політика як соціальне явище та об'єкт вивчення політичної науки

Різноманітність підходів до розуміння сутності політики як соціального явища. Суб'єкти політики. Політичний процес як взаємодія суб'єктів політики. Рівні функціонування політики. Мегарівень (в межах людської цивілізації). Макрорівень (в межах держави). Мікрорівень (на рівні партій, організацій). Внутрішня і зовнішня політика. Структурні елементи політики (суб'єкти, політична діяльність, політичні відносини, політична організація, політичні інститути та їх роль як центрів управління й регулювання, політична свідомість). Функції політики: управлінська, інтеграційна, соціалізації, виховна, мобілізаційно-організаційна, ідеологічна, прогностична та інші.

Взаємозв'язок політики з іншими сферами суспільного життя. Політика і економіка. Підходи до розуміння взаємодії політики та економіки (домінування економіки, пріоритети політики, взаємозалежність). Політика і мораль: спільне і відмінне. Моральні цінності в політиці (справедливість, свобода, соціальна рівність, братерство, ненасильство і любов, толерантність). Моральні дилеми в політиці. Взаємодія політики і моралі. Політика і релігія: взаємодія, впливи, обмеження. Релігійні та політичні відносини. Релігійна і політична діяльність. Релігізація політики і політизація релігії.

Причини виникнення політології як науки. Предмет політичної науки. Система категорій і методів політології. Функції політології: теоретико-методологічна, світоглядна, прогностична, управлінська та інші.

ТЕМА 2. Історія світової політичної думки та становлення сучасної політичної науки

Особливості розвитку політичної думки на різних етапах розвитку людства. Політичні погляди мислителів Стародавнього Сходу. Політичні доктрини Стародавньої Греції. Політичні вчення мислителів періоду Середньовіччя. Політична думка доби Відродження та Реформації. Виникнення та еволюція соціально-політичних утопій. Політичні теорії представників Нового часу. Політичні доктрини європейського Просвітництва. Політичні концепції

представників німецької класичної філософії (кін. XVIII – поч. XIX ст.). Політичні вчення другої половини XIX ст. Соціалістичні вчення другої половини XIX ст.

Поява перших кафедр політичної науки в США та європейських країнах. Поява перших кафедр політичної науки в США та європейських країнах. Інституціоналізація політичної науки після Другої світової війни. Конгрес ЮНЕСКО про предмет політичної науки (1948 р.).

Основні школи і напрямки сучасної політології. Англо-саксонська школа в політології. Організаційне становлення політичної науки в США. Формування політичної соціології (А. Бентлі). Методологічні принципи функціонування «Чиказької школи» (Ч. Меріам, Г. Ласуел).

Біхевіористська революція в американській політичній науці у 40-60-х рр. XX ст. Формування трьох шкіл дослідження політичної поведінки (школа політичної соціології; школа політичної психології; школа політичної економії). Теорія демократії як основна проблема післявоєнної американської політології. Формування порівняльної політології.

Специфіка розвитку британської політичної науки (К. Поппер).

Характерні риси французької школи в політології. Становлення інституційного підходу до дослідження політики у міжвоєнний період (Л. Дюгі, М. Оріу, Ж. Бюрдо). Розробка французькими політологами теорій політичних режимів та політичних партій після Другої світової війни (М. Дюверже, Р. Арон). Становлення у Франції структуралістського підходу до політичних досліджень наприкінці XX ст. (М. Фуко).

Становлення та розвиток німецької школи в політичній науці. Розвиток політичної науки в міжвоєнній Німеччині. Розвиток політико-соцілогічних макротеорій у Німеччині в післявоєнний період (Н. Луман, Р. Дарендорф). «Франкфуртська школа» та розгляд її представниками питання про соціально-політичну владу (Г. Маркузе, М. Адорно, Ю. Габермас).

Проблеми оновлення методології політичних досліджень. Феміністичний підхід як нова методологія та теоретична основа дослідження політичних явищ та процесів. Політична економія як напрям сучасної політології. Нова проблематика політичної соціології. Порівняльні дослідження політичних режимів, політичної культури, розвитку. Нове осмислення феномену демократії та майбутнього міжнародних відносин (Ф. Фукуяма, С. Гантінгтон).

ТЕМА 3. Політична наука в Україні: етапи становлення та основні напрями досліджень

Періодизація української науки про політику: період Київської Русі та Галицько-Волинської держави; козацько-гетьманський (кінець XV ст.-до другої половини XVIII ст.); дворянський (кінець XVIII-перша половина XIX ст.); дореволюційний (1848-1917 рр.); міжвоєнний (1918-1939); післявоєнний (1945-1991); новітній (з 1991 р.).

Інституціоналізація політичної науки в незалежній Україні. Зміст, особливості й завдання української політології. Предметне коло української

політології. Основні напрямки досліджень. Розробка теоретико-методологічних засад дослідження українських політичних реалій.

Наукові установи, що досліджують політичні проблеми. Професійні організації українських політологів. Напрямки розвитку політичної науки в сучасній Україні.

ТЕМА 4. Політична влада

Сутність і походження феномену влади. Влада як регулятор життєдіяльності суспільства. Зміст поняття «політична влада». Концептуальні підходи до проблеми політичної влади: нормативно-формалістична концепція; органістична і елітна теорія влади; індивідуалістично-соціологічна концепція; суб'єктивно-психологічна концепція й інструменталістський підхід до розуміння влади; марксистська концепція влади; реляціоністська теорія влади.

Співвідношення політичної та державної влади. Сутність категорії «державна влада». Ознаки державної влади. Політико-територіальний принцип функціонування державної влади. Суверенітет державної влади. Ресурси і потреби у політичній владі. Суб'єкт і об'єкт політичної влади. Джерела і носії влади. Функції політичної влади.

Форми та механізм політичної влади. Традиційні та нові форми політичної влади: монархія, аристократія, демократія, тиранія, олігархія, охлократія, тимократія, теократія, технократія, меритократія, партократія, бюрократія, елітократія. Структура механізму владних відносин та методи здійснення влади. Шість аксіом державної влади (за І. Ільїним).

Легітимність політичної влади. Особливості співвідношення легітимності та законності. Основні джерела легітимності влади. Процес легітимації влади та його підстави. Типи легітимності влади за М. Вебером. Криза легітимності. Шляхи і засоби виходу з кризи політичної влади.

Теорія і практика розподілу влади у суспільстві. Концепції поділу влади. Система «стримувань і противаг». Централізація та децентралізація політичної влади. Делегування влади. Концепція «дифузії влади». Конституційні положення функціонування політичної влади в Україні.

ТЕМА 5. Демократія як спосіб і форма організації суспільно-політичного життя

Багатовимірність терміну «демократія». Демократія як суспільний ідеал. Демократія як політичний режим. Демократія як форма функціонування організації. Демократія як соціальний і політичний рух за народовладдя. Межі демократії та загрози від зловживання нею.

Витоки та генеза ідей демократії в історії людства. Первіснообщинна демократія, її сутність та специфічні особливості. Антична модель демократії. Становлення і розвиток інститутів демократії в епоху Середньовіччя.

Теоретичне обґрунтування основних принципів демократії мислителями епохи Нового часу. Г. Гроцій про «природні права людини» та «суспільний договір». Теорія розподілу влади (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є). Ж.-Ж. Руссо про

народний суверенітет. «Категоричний імператив» І. Канта та його ідеї про правову державу. Вчення Г. Гегеля про громадянське суспільство.

Емпіричні моделі демократії. Плюралістична теорія демократії. Партисипаторна теорія демократії.

Процес демократизації, загальна характеристика та його просторово-часові виміри. Демократизація як загальна тенденція розвитку цивілізації. Теоретико-методологічні підходи до трактування процесу демократизації. «Кінець історії» Ф. Фукуями. Концепція «третьої хвилі демократизації» С. Гантінгтона. Характеристика трьох хвиль демократизації та реверсивних (відкатних) хвиль. Передумови та причини третьої хвилі демократизації.

Перехід до демократії. Типи переходів: революція зверху, реформа знизу, соціальна революція, консервативна реформа, реформа через компроміси та ін. Моделі переходу до демократії (Д. Растоу, А. Пшеворський, Ф. Шміттер і Г. О'Доннел). Поняття «консолідації демократії». Складові процесу консолідації демократії: мобілізація громадянського суспільства, розвиток відносно стабільної партійної системи і т.д. Проблеми консолідації демократії.

ТЕМА 6. Політична система і держава як її основна інституційна форма

Місце і роль політичної системи в життєдіяльності суспільства. Політична система в її взаємодії з економічною, правовою, духовною та соціально-класовою структурами суспільства. Сутність категорій «система» та «політична система». Класичні концепції про політичні системи (Д. Істон, Г. Алмонд, К. Дойч).

Структура та функції політичної системи. Поняття «політична структура». Складові елементи політичної структури та їх загальна характеристика. Структурні рівні політичної системи. Основні функції політичної системи. Динамічність і перманентність, координація і субординація функцій системи.

Типи політичних систем. Типологізації політичних систем Г. Алмонда, Ч. Ендрейна, Ж. Блонделя.

Категорія «держава» в політичній науці. Різноманітність концептуальних підходів до визначення держави, її сутності та місця у політичній системі суспільства. Відносини між громадянами та органами держави.

Теорії походження держави. Теологічна теорія. Патріархальна теорія. Договірна теорія. Органічна теорія. Психологічна теорія. Теорія насильства. Техніко-економічні теорії.

Ознаки держави (суверенітет, апарат держави, примус, право на застосування сили, територія, населення). Функції держави. Внутрішні функції. Економічна функція. Культурно-виховна функція. Соціальна функція. Функція підтримання порядку. Зовнішні функції. Функції оборони і національної безпеки, налагодження міждержавних відносин тощо.

Форми державного правління. Абсолютні монархії. Конституційні монархії. Теократичні монархії. Виборні монархії. Ознаки парламентської республіки. Ознаки президентської республіки. Риси змішаної республіканської форми правління.

Форми державного устрою. Ознаки унітарної держави. Централізовані та децентралізовані унітарні держави. Ознаки федеративної держави. Конфедерації.

Політичний режим як сукупність засобів і методів здійснення влади. Ознаки і причини виникнення тоталітаризму. Різновиди тоталітаризму. Характерні ознаки авторитарного режиму. Різновиди авторитаризму. Неототалітарні режими. Демократичний режим. Передумови становлення демократії.

Витоки концепції правової держави. Принципи правової держави. Характеристика соціальної держави. Концепція громадянського суспільства. Основні ознаки громадянського суспільства. Становлення і розвиток правової держави та громадянського суспільства в Україні.

ТЕМА 7. Система органів державної влади в Україні

Розуміння державного органу як відокремленої частини єдиної системи органів державної влади. Ознаки державного органу. Сукупність факторів, що визначають конфігурацію системи органів державної влади: конституційно-правова компетенція; державний устрій; політичний режим; географічні умови; національний склад населення та ін.

Етапи формування системи органів державної влади в незалежній Україні. Юридичне закріплення державності України та формування нових органів влади в 1990-1991 рр. Суперечності розвитку державно-владної системи України в кін. 1991-1995 рр. Основні засади організації та функціонування державної влади за Конституційним Договором 1995 р. Співвідношення повноважень законодавчої, виконавчої та судової влади за Конституцією 1996 р. Конституційна реформа 2004. Політичні аспекти подальшої реформи системи державної влади в Україні: передумови, підстави, завдання, можливі наслідки та доцільність реформування.

Здійснення державної влади на основі організаційно-функціонального поділу повноважень між органами законодавчої, виконавчої та судової влади (ст. 6 Конституції України). Впровадження в Україні елементів «гнучкої» та «жорсткої» моделі розподілу влади: співпраця та взаємодія гілок влади при їх незалежності та взаємоконтролі, ситуативне протистояння між Президентом України та Верховною Радою.

Система стримувань і противаг за Конституцією України. Суб'єкти системи стримувань і противаг. Реалізація механізму «стримувань і противаг» у законодавчому і бюджетному процесах, у визначенні основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики, у кадровій політиці, у достроковому припиненні повноважень органів влади і посадових осіб. Фактори нестабільності системи стримувань і противаг в Україні.

Верховна Рада України як єдиний, загальнонаціональний, представницький, виборний орган законодавчої влади України. Головні функції Верховної Ради: законодавча, установча, представницька, контрольна. Принципи законодавчої діяльності Верховної Ради: відповідальність закону праву, пріоритетність і верховенство права, формальна рівність. Парламентські фракції та депутатські групи в структурі Верховної Ради.

Конституційно-правовий статус Президента України. Конституційно-правові та політичні резерви впливу Президента на політичний процес. Повноваження Президента України щодо формування і функціонування органів державної влади: взаємовідносини Президента з парламентом; взаємовідносини Президента з органами виконавчої влади; взаємовідносини Президента з органами судової влади.

Структура органів виконавчої влади України. Кабінет Міністрів як вищий орган системи виконавчої влади. Головні функції Кабінету Міністрів за Конституцією України. Зміна конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів в умовах реформування.

Конституційні засади організації судової влади в Україні. Система судової влади в Україні. Основні функції судової влади.

ТЕМА 8. Місцеве самоврядування

Моделі місцевого самоврядування: сутність і порівняльний аналіз основних моделей. Континентальна (французька) та англо-саксонська (англо-американська) моделі. Виникнення та еволюція інституту місцевого самоврядування (починаючи з XI ст. й до нинішнього часу). Поняття та основні теорії місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування і місцеве управління. Змістовна різниця між ними.

Поняття децентралізації та деконцентрації політичної влади на місцевому рівні. Історичні передумови формування різних моделей місцевого самоврядування. Природа, компетенція та повноваження місцевих органів влади у різних моделях місцевого самоврядування (європейській та американській). Новітня концепція місцевого самоврядування. Різні варіанти адміністративного, судового та фінансового контролю за діяльністю місцевого самоврядування з боку центральної влади.

Принципи взаємодії публічних органів влади на місцях. «Модель партнерства», «агентська модель». Концепція взаємозалежності. Модель «розділеної» влади і модель децентралізованої влади.

Етапи становлення місцевого самоврядування в Україні. Формування системи місцевого самоврядування в незалежній Україні: Перспективи місцевого самоврядування в контексті політичної та адміністративної реформи.

ТЕМА 9. Політичні партії та партійні системи

Історичні етапи становлення партій (аристократичні угруповання, партії-клуби, масові партії, всеохоплюючі партії, картельні партії). Соціально-політичні та економічні фактори партогенезу (соціально-класові конфлікти, міжнаціональні суперечності, релігійні мотиви, розвиток представницьких інститутів, всезагальне виборче право, економічне зростання та ін.).

Політичні партії: сутність та основні підходи до класифікації. Основні підходи до визначення сутності партій (класовий, ідеологічний, інституційний, функціональний). Визначення поняття «політична партія» в Законі України «Про політичні партії» 2001 р.

Характерні ознаки партій: устремління до влади, підтримка народу, тривалість існування, наявність організаційної структури, наявність програмної мети.

Функції партій: формування політичної волі народу, участь у виборах, участь в управлінні державою, добір політичних лідерів і еліт, політична соціалізація, функція зв'язку артикуляції та інтеграції соціальних інтересів.

Критерії класифікації партій: ідеологічна орієнтація, місце в ідейно-політичному спектрі, критерій соціальної бази, організаційна структура, цільова орієнтація, характер партійного керівництва, роль партії в політичній системі та ін.

Партійні системи сучасності: сутність і класифікації. Вузьке розуміння партійної системи як сукупності конкуруючих на політичній арені партій. Широке тлумачення партійної системи з огляду на встановлення зв'язків між партіями та державною владою. Основні групи факторів розвитку партійних систем: соцієтальні та інституційні чинники.

Критерії класифікації партійних систем: кількісний критерій, ідеологічний критерій, загальносистемні критерії, критерій альтернативності та ін. Класифікація партійних систем за Дж. Сарторі: однопартійна система, система з домінуючою партією, із партією-гегемоном, двопартійна система, поміркований плюралізм, радикальний плюралізм, атомізована система.

Етапи становлення партійної системи України. Класифікація та нормативно-правова основа діяльності політичних партій в Україні. Основні тенденції розвитку партійної системи України на сучасному етапі.

ТЕМА 10. Громадські організації та рухи. Групи тиску

Громадські організації та об'єднання, класифікація, місце та функції в політичній системі суспільства. Поняття громадських організацій, об'єднань та рухів. Об'єктивні та суб'єктивні передумови та причини їх виникнення. Мета, завдання і організаційно-структурне забезпечення громадських організацій, їх місце та значення у політичній системі суспільства.

Підходи до типології громадсько-політичних організацій та рухів (за поставленими цілями, за правовим статусом, за соціально-класовими ознаками, за масштабами діяльності, за ставленням до існуючого ладу та ін.). Чинники взаємодії влади та недержавних організацій.

Поняття суспільних рухів, причини їх виникнення. Різновиди рухів: політичні рухи; масові демократичні рухи; соціальні рухи; «неосоціальні» рухи (екологічний, неофеміністський тощо). Типологія суспільно-політичних рухів. Функції громадсько-політичних організацій та рухів щодо забезпечення захисту інтересів своїх членів і стосовно системи влади в державі. Стадії (етапи) розвитку суспільно-політичних рухів. Характер і тактичні завдання громадських рухів.

Відмінність громадських організацій та рухів від політичних партій. Міжнародні громадські рухи. Громадські організації та рухи в Україні. Конституція України про свободу та умови політичного об'єднання громадян.

Групи інтересів та групи тиску. Групи інтересів у сучасній Україні. Суспільні функції, технологія діяльності та типологія груп інтересів (первинні (базові), організовані, багатоцільові та одноцільові).

Групи тиску: поняття, суспільні функції та технологія діяльності. Характер і можливості впливу груп тиску на політичну владу. Зв'язок груп тиску з політичними партіями, державними лідерами.

Лобізм як політична практика. Типи лобіювання. Форми політичного лобі. Лобіювання і вдосконалення законодавства. Розвиток груп тиску і лобіювання в політичному житті сучасної України.

ТЕМА 11. Виборчі системи та процеси

Функції виборів у демократичному суспільстві. Організація і призначення виборів. Види виборів. Виборче право. Виборчий ценз. Виборча кампанія. Виборчий округ. Виборчі комісії. Реєстрація і складання списків виборців. Висування і реєстрація кандидатів. Передвиборна пропаганда і агітація. Фінансування виборчої кампанії. Правові обмеження у фінансуванні виборчої кампанії та проведенні агітації та пропаганди.

Голосування. Вимоги виборчих законів щодо голосування. Підрахунок голосів. Результати виборів. Повторне голосування.

Поняття «виборча система». Основні види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна, змішана, куріальна виборчі системи. Сутність мажоритарної виборчої системи. Одномандатні, багатомандатні й преференційні мажоритарні системи. Мажоритарні системи абсолютної і відносної більшості. Основні переваги та вади мажоритарної виборчої системи. Сутність пропорційних виборчих систем. Партійність виборів. Різновиди партійних списків. Специфіка виборчих округів. Виборча квота. Змішані виборчі системи як специфічна комбінація елементів пропорційної та мажоритарної систем.

Виборча система України. Президентські та парламентські вибори в Україні. Вибори до місцевих органів влади. Модель місцевого самоврядування в Україні та вибори місцевих органів влади. Референдуми та плебісцити як всенародне голосування з приводу конкретних питань загальнонаціонального значення.

ТЕМА 12. Політичні еліти та політичне лідерство

Генеза ідей політичного елітизму та проблеми вивчення політичної еліти. Термінологія політичного елітизму. Класичні концепції еліт. Італійська школа. Н. Макіавеллі. Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є і А. Токвіль про аристократію. Позиції елітаризму Ф. Ніцше. Формування політичних концепцій елітарності в XX ст. Теорія В. Парето. Закон «циркуляції еліт». Г. Моска та його типи політичної еліти. Р. Міхельс та його «Залізний закон олігархії».

Еліта в українському політичному житті та політичній думці. Обґрунтування явища політичної еліти у спадщині українських політичних мислителів (Г. Сковорода, М. Костомаров, М. Драгоманов). Концепції української елітарності XX ст. (М. Міхновський, В. Винниченко). Вчення про еліту В. Липинського. Концепція національної еліти Д. Донцова.

Класифікація еліт. Еліти за формою здійснення влади. Еліти за способом приходу до влади. Еліти за ідеологічними цінностями. Еліти за видами політичної діяльності. Еліти за основними сферами життєдіяльності суспільства. Основні риси політичної еліти. Легітимні і нелегітимні еліти. Відкриті і закриті еліти. Владна еліта, правляча еліта, контреліта. Види політичної еліти. Функції політичної еліти (стратегічна, комунікативна, інтегративна, організаторська).

Основні системи формування політичних еліт. Антрепренерська система і система гільдій. Їх позитивні та негативні риси. Джерела формування еліти. Циркуляція еліт.

Сутність і природа політичного лідерства. Лідерство як соціальний феномен. Ознаки та основні критерії політичного лідерства. Відповідальність політичних лідерів і контроль над ними.

Теорії політичного лідерства. Типологія і класифікація політичних лідерів. Класифікація М. Вебера: традиційний, харизматичний, раціонально-легальний типи лідерства. Типологія М. Херманн і Є. Вятра. Типи лідерів реформаторів, революціонерів і консерваторів тощо.

Соціальна роль політичного лідера. Інтеграція суспільства, оптимізація політичних рішень, соціальний арбітраж і патронаж, ініціювання оновлення, легітимація політичного устрою. Функції, що виконують політичні лідери. Функції в умовах надзвичайної ситуації. Аналітична або функція постановки діагнозу. Функція розробки програми дій. Функція мобілізації країни на виконання прийнятої програми. Функції в умовах відносної стабільності суспільства: новаторська, комунікативна, організаторська, координаційна, інтегративна.

Політична еліта та лідерство в сучасній Україні. Фактори впливу політичних лідерів на хід розвитку українського суспільства. Особливості сприйняття політичних лідерів різними поколіннями українців.

ТЕМА 13. Політична свідомість та політична культура

Політична свідомість: сутність, структура, типи. Когнітивний, емоційний та поведінковий елементи політичної свідомості. Теоретичний та емпіричний рівні політичної свідомості. Зумовленість політичної свідомості історичними, національними, соціально-економічними і культурними чинниками. Типи політичної свідомості залежно від ідеалів і цінностей, характеру ставлення людини до держави.

Політична культура як система поглядів, почуттів, цінностей та уявлень, що реалізуються в політичній діяльності та відносинах політичних суб’єктів. Етнонаціональна форма політичної культури. Її системний характер, включення народної (масової) і елітарної форм політичної культури.

Масова політична культура як психологія мас. Феномен масової політичної культури в умовах науково-технічного прогресу, модернізаційних процесів. Масова політична культура в політикумі України. Елітарна форма політичної культури в історико-політичному аспекті.

Функції політичної культури. Пізнавальна функція. Ідентифікаційна функція. Орієнтаційна функція. Адаптаційно-виховна функція. Політична

соціалізація. Регулятивно-нормативна функція. Інтегративна функція. Комунікативна функція. Забезпечення інтересів. Прогностична функція.

Проблема критеріїв типологізації політичної культури. «Чисті» типи політичної культури (Г. Алмонд, С. Верба). Патріархальна, підданська та активістська культури. Поєднання типів: патріархальний/підданський, підданський/активістський, патріархальний/активістський.

Типологія політичної культури. Підданська та громадянська політична культура. Цілісна, домінуюча, дихотомізована та фрагментарна політична культура. Консервативний, реформістський та революційний типи. Ринковий та етатистський типи політичної культури. Ліберально-демократична і тоталітарно-авторитарна політичні культури. Регіональні, соціально-економічні, етнолінгвістичні, релігійні, вікові субкультури.

Історичні обставини формування політичної культури українського суспільства. Регіональні відмінності політичної культури в Україні. Пострадянський і постколоніальний характер політичної культури. Проблеми подолання тоталітарно-авторитарної політичної культури. Проблеми єдності Сходу і Заходу, символів політичних цінностей, проєктування перспектив суспільно-політичного майбуття української державності.

ТЕМА 14. Політична ідеологія. Сучасні ідеологічні доктрини

Поняття «політична ідеологія». Ідеологія і політика як регулятори відносин між людьми. Структурні рівні ідеології (теоретико-концептуальний, програмно-політичний, актуалізований).

Типологія політичних ідеологій. Структурні елементи ідеології (політичні ідеї, теорії, цінності, ідеали, гасла, міфи, стереотипи). Місце політичної ідеології в структурі суспільної свідомості. Функції політичної ідеології. Політична ідеологія в постіндустріальному суспільстві: зміна форм, перспективи розвитку. Деідеологізація суспільного життя.

Лібералізм: сутність, основні принципи. Витоки класичного лібералізму (вчення про суспільний договір та природні права людини). Еволюція лібералізму.

Становлення і розвиток консерватизму як ідейно-політичної течії. Основні ідеї, принципи та цінності консервативної ідеології. Неоконсерватизм. Сучасні напрями консерватизму. Перспективи консерватизму в добу глобалізації.

Комунізм. Соціалізм. Соціал-демократія. Становлення і розвиток ідеології комунізму. Економічна, соціальна та політична доктрини марксизму. Розвиток марксизму на сучасному етапі: «критичний напрям марксизму», марксистський структуралізм, аналітичний марксизм, фрейдомарксизм.

Фашизм як ідейно-політична течія. Антигуманізм теорії та практики фашизму. Соціальна база фашистського руху. Італійський та німецький варіанти фашизму. Неофашизм у сучасному світі.

Становлення руху ненасильства. Ідеологи руху ненасильства (М. Ганді, М.Л. Кінг). Ідеологія фемінізму. Витоки феміністичної ідеології. Основні теоретичні напрями сучасного фемінізму.

ТЕМА 15. Політичні конфлікти та кризи

Політичні конфлікти: сутність, структура, причини виникнення. Структура політичного конфлікту: суб'єкти конфлікту (індивіди, політичні угруповання, гілки влади, держави), предмет конфлікту (владні відносини), об'єкт конфлікту (влада, матеріальні цінності, привілеї тощо), конфліктна свідомість, конфліктна поведінка.

Основні функції політичних конфліктів. Конструктивні, деструктивні, дуалістичні функції. Конструктивні функції (діагностична, регулююча, оновлююча, вдосконалююча, перетворююча та ін.). Деструктивні функції (породження насильства, знищення матеріальних цінностей, загибель людей тощо). Дуалістичні функції (дестабілізуючо-стабілізуюча, деструктивно-конструктивна, делегітимізуючо-легітимізуюча та ін.).

Стадії політичного конфлікту: 1) передконфліктна (латентна) стадія (народження конфліктної ситуації та інциденту); 2) конфліктна стадія (пряма конфронтація та ескалація конфлікту); 3) стадія врегулювання конфлікту (пошук компромісу та досягнення консенсусу); 4) післяконфліктна стадія (часткова або цілковита нормалізація відносин).

Типологія політичних конфліктів. Основні критерії типологізації. Сфера проявів (соціальні, економічні, політичні, етнополітичні, ідеологічні та ін.). Джерела виникнення (конфлікти інтересів, конфлікти цінностей, конфлікти ідентифікації). Часовий критерій (миттєві, короткотривалі, середньотривалі, довготривалі). Географічний критерій (локальні, регіональні, континентальні, глобальні). Ступінь прояву (приховані, латентні та відкриті). Характер перебігу (керовані, некеровані). Соціальні наслідки (конструктивні, деструктивні, конструктивно-деструктивні). Масштабність проявів (зовнішньополітичні та внутрішньополітичні).

Керування політичними конфліктами. Залежність врегулювання конфлікту від поведінкових стратегій їх учасників. Типи стратегій: 1) «яструба» (модель суперництва); 2) «страуса» (модель протистояння і конфронтації); 3) «голуба» (модель пристосування); «сови» (модель співпраці); «синиці» (модель політичного компромісу). Процес конструктивного керування конфліктами включає: прогнозування конфліктів; запобігання ескалації конфліктів та їх стимулювання; врегулювання конфліктів; розв'язання конфліктів.

Конфліктний потенціал українського суспільства. Основні причини політичних конфліктів в Україні.

ТЕМА 16. Соціально-етнічні спільноти та етнополітика

Поняття «етнос» та «етнічність». Примордіалістські концепції етнічності та теорії етносу в СРСР (Ю. Бромлей, Л. Гумільов). Теорія Е. Сміта. Інструменталістська концепція етнічності. Мобілізація етнічності. Ситуативна етнічність. Конструктивістська концепція етнічності. Теорія Б. Андерсона. «Дрейф етноідентичності» та апологія національної (громадянської) ідентичності.Теоретичні моделі нації. Комунікативна, етатистська та етнологічна

моделі нації. Типологія націй. «Історичні» та «неісторичні» нації. «Культурні» та «політичні» нації. «Старі» та «нові» нації.

Націоналізм як процес формування нації. Націоналізм як вияв національної свідомості. Націоналізм як ідеологія. Націоналізм як суспільно-політичний рух.Типологія націоналізму К. Гейза. Гуманістичний націоналізм. Якобінський націоналізм. Традиційний націоналізм. Ліберальний націоналізм. Інтеґральний націоналізм. «Західний» (раціональний) та «східний» (культурницький) типи націоналізму (Г. Кон). Типологія націоналізму і націоналістичних рухів Е. Сміта. Антиколоніальний, інтеґраційний, сепаратистський та іредентистський націоналізм.

Етнооб'єднавчі та етнорозмежувальні процеси в країнах Західної Європи.

Етнонаціональна політика України. Конституція України щодо консолідації та розвитку української нації, забезпечення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України. Нормативні акти щодо регулювання етнонаціональних питань. Етнополітичні проблеми України. Кримсько-татарська проблема. Досвід Закарпатської області в сфері міжетнічного спілкування. Діяльність національно-культурних товариств краю.

ТЕМА 17. Система міжнародних відносин і геополітика

Міжнародні відносини як цілісна система, місце в ній політичних відносин. Сутність міжнародних відносин: основні підходи (політичний реалізм і ідеалізм). Різновиди міжнародних відносин: дипломатичні, військово-політичні, економічні, гуманітарні, ідеологічні, правові, екологічні та інші. Рівні міжнародних відносин: глобальний, регіональний, субрегіональний, локальний. Основні учасники міжнародних відносин: держава, ТНК, етнічні та соціальні групи, суспільно-політичні рухи, особи.

Міжнародна (світова) політика і світовий політичний процес: сутність понять. Основні форми взаємодії на міжнародній арені: співпраця, суперництво і конфлікт. Стратегічне партнерство як форма міжнародних політичних відносин. Основні суб'єкти міжнародної політики на початку XXI ст. Тенденції розвитку світової політики: еволюційні та революційні тенденції; впорядкованість та спонтанність світового розвитку; демократизація та забезпечення політичного плюралізму та ін.

Процес формування та механізм зовнішньої політики держав. Поняття і сутність зовнішньої політики, її історична еволюція. Національний інтерес як основа формування зовнішньої політики держави. Цілі та принципи зовнішньої політики. Базові форми зовнішньої політики: активна, пасивна, агресивна, консервативна. Державні інститути, які беруть участь у формуванні та реалізації зовнішньої політики держави. Міжнародні організації: сутність і типологія. Сучасна роль міжнародних організацій у міжнародних відносинах.

Сутність геополітики: поняття, об'єкт, предмет. Час і умови виникнення геополітики. Розуміння геополітики у Ф. Ратцеля та Р. Челлена. Визначення геополітики К. Хаусхофером. Глобалізація як нова геополітична модель світоустрою. Характеристика геополітичної ситуації сьогоднішнього світу. Основні закони та категорії геополітики. Функції та складові геополітики.

Сутність пізнавальної, прогностичної, управлінської та ідеологічної функцій геополітики.

Україна у системі міжнародних відносин та її місце в сучасному геополітичному просторі. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики України. Зміна середовища та поля діяльності для зовнішньої політики та дипломатії України з набуттям нею державного суверенітету. Стратегічні та геополітичні національні інтереси України. Європейський вибір України. Проблеми національної безпеки в зовнішній політиці України.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

1. Політичні ідеї мислителів Стародавнього Сходу, Греції та Риму.
2. Особливості розвитку політичної думки доби Середньовіччя та Відродження.
3. Особливості розвитку політичної думки епохи Нового часу і Просвітництва.
4. Особливості розвитку політичної думки в кінці XVIII–XIX ст.
5. Особливості розвитку політичної науки в XX – на початку XXI ст.
6. Розвиток політичної думки в Україні: основні етапи та представники.
7. Основні напрямки досліджень у сучасній політичній науці України.
8. Концептуальні підходи до інтерпретації політичної влади.
9. Політична влада: сутність, форми та властивості.
10. Джерела і типологія легітимності політичної влади.
11. Поняття та типологія суб’єктів політики.
12. Політичні рішення: типи та стадії прийняття.
13. Теоретико-методологічні підходи до аналізу політичних процесів.
14. Функції та види політичних інститутів.
15. Структура та типи політичних процесів.
16. Політична система суспільства: сутність і функції.
17. Типологія політичних систем.
18. Теорії політичних систем (Д.Істон, Г.Алмонд, К.Дойч).
19. Держава як політичний інститут: ознаки та функції.
20. Характеристика форм державного правління.
21. Характеристика форм державного устрою.
22. Тоталітарний політичний режим: ознаки та різновиди.
23. Авторитарний політичний режим: ознаки та різновиди.
24. Еволюція політичного режиму в Україні.
25. Концепція правової держави.
26. Громадянське суспільство: суть, структура та функції.
27. Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні.
28. Демократія як принцип політичної організації суспільства.
29. Сучасні концепції демократії.
30. Типологія переходів до демократії.
31. Консолідація демократії: складові та критерії аналізу.
32. Проблеми розвитку демократії в Україні.

33. Особливості демократичних транзитів у країнах Центральної та Східної Європи.
34. Політична свідомість: структура, функції та чинники формування.
35. Громадська думка як особлива форма політичної свідомості суспільства.
36. Політична культура: типи та шляхи формування.
37. Структура та функції політичної культури.
38. Особливості політичної культури українського суспільства.
39. Політична поведінка та політична участь: типи та фактори впливу.
40. Особливості політичної участі в сучасній Україні.
41. Електоральна поведінка: моделі та фактори впливу.
42. Політична соціалізація особистості.
43. Політична еліта: сутність, функції та типи.
44. Соціальна природа, функції та типи політичного лідерства.
45. Особливості політичного лідерства в сучасній Україні.
46. Ідеологічні доктрини минулого та сучасності: порівняльний аналіз.
47. Політика і релігія: особливості взаємодії.
48. Гендерний підхід у політиці.
49. Етнополітичні конфлікти: причини виникнення та шляхи врегулювання.
50. Проблеми формування і реалізації державної етнонаціональної політики України.
51. Політичний конфлікт: причини виникнення та основні функції.
52. Типологія політичних конфліктів.
53. Громадські організації та рухи в Україні.
54. Лобізм і його прояви в сучасній політиці.
55. Групи інтересів і групи тиску в Україні.
56. Сутність, ознаки та функції політичних партій.
57. Класифікація політичних партій.
58. Типологія і чинники розвитку партійних систем.
59. Етапи еволюції партійної системи України.
60. Основні типи виборчих систем.
61. Виборча система сучасної України.
62. Етапи та напрямки організації виборчої кампанії.
63. Сутність і завдання політичного менеджменту та політичного маркетингу.
64. Виборчі технології: суть і класифікація.
65. Маніпулятивні технології в політиці.
66. Ролі ЗМІ в системі політичної комунікації.
67. Практика іміджмейкерства в політичному процесі України.
68. Конституційний механізм розподілу влади в Україні.
69. Інститут президентства в Україні: еволюція і роль у політичній системі.
70. Законодавча гілка влади в Україні: етапи розвитку та вплив на політичний процес.
71. Виконавча гілка влади в Україні: структура та функції.

72. Судова гілка влади в Україні: специфіка функціонування.
73. Сучасні теорії парламентаризму.
74. Особливості становлення та розвитку парламентаризму в країнах Західної Європи (на прикладі Великої Британії, Франції та Німеччини).
75. Проблема утвердження парламентаризму в постсоціалістичних країнах (на прикладі Словацької Республіки, Чехії, Польщі та Угорщини).
76. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: політичні аспекти.
77. Теорії та моделі місцевого самоврядування.
78. Еволюція місцевого самоврядування в Україні.
79. Порівняльний аналіз основних теорій міжнародних відносин.
80. Вплив процесів інтеграції та глобалізації на структуру сучасних міжнародних відносин.
81. Місце і роль США в сучасній системі міжнародних відносин.
82. Типологія міжнародних організацій.
83. Міжнародний тероризм: витоки та класифікація його форм.
84. Війна як соціально-політичне явище.
85. Механізми прийняття зовнішньополітичних рішень.
86. Причини та типологія міжнародних конфліктів.
87. Основні напрямки та пріоритети зовнішньої політики України.
88. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України.
89. Україна в сучасному геополітичному просторі.
90. Сучасна система геополітичних координат та стратегії країн світу.

4. *КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ*

Виконання завдань оцінюється за такими критеріями:

- повнота й ґрунтовність викладу навчального матеріалу;
- аргументованість тверджень;
- усвідомлення суті наукової проблеми.

Максимальна оцінка за відповідь на екзаменаційний білет усного (письмового) випробування складає 200 балів.

Розроблені критерії дають можливість:

- адекватно оцінити виконання студентами питань усного (письмового) випробування;
- виявити якісний рівень засвоєння теоретичних знань і сформованості вмінь, передбачених програмою;
- зробити відповідний загальний висновок про рівень сформованості у майбутніх фахівців професійної компетентності, про їхню готовність творчо здійснювати фахову діяльність.

5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманчук М.П., Грищук В.К., Турчин Я.Б. Політологія: навч.посіб. К.: Знання, 2010. 415 с.
2. Головатий М. Ф. Соціологія політики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2003. 504 с.
3. Державотворчий процес в Україні / НАН України, Інститут Історії України / В. А. Смолій (відп. редактор). Київ: Наукова думка, 2007. 910 с.
4. Кирилюк В. Ф. Філософія політичної ідеології: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.
5. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень нової доби: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
6. Кирилюк Ф. М. Новітня політологія: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 564 с.
7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К., 1997. 79 с.
8. Мадіссон В. В. Політологія міжнародних відносин: навч. посібник для студ. гуманітарних фак. вищ. закладів освіти / В. В. Мадіссон, В. А. Шахов. К.: Либідь, 1997. 174 с.
9. Основи демократії: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Третє видання, оновлене і доповнене. Львів: Астролябія, 2009. 832 с.
10. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посібн. Львів: Академія сухопутних військ, 2010. 240 с.
11. Остапець Ю. Закарпаття через призму політичних виборів: монографія. / Ю. Остапець, М. Токар. / Серія «Studia Regionalistika»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський університет». Ужгород: Видавництво "Карпати», 2009. 408 с.
12. Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: монографія. Ужгород: Данило, 2014. 256 с.
13. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами: монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ: ІПіЕНД, 2016. 483 с.
14. Політична думка XX – початку XXI століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2016. Том 1. 516 с.
15. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т.1 Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса. К.: Паралам. вид-во, 2016. 656 с.
16. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії / А. І. Кудряченко [та ін.]; заг. ред. А. І. Кудряченко. К. : НІСД, 2007. 396 с.
17. Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / за ред. О.М. Майбороди. Київ: Інститут

політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с.

18. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 358 с.

19. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. Хрестоматія / За ред. О. І. Семкіна. Львів: Світ, 1996. 800 с.

20. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал». 2018. 540 с.

21. Політологія: підручник / За заг. ред. М. Вегеша. К. : Знання, 2008. 384 с.

22. Політологія: підручник для студентів вузів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. К.: Академія, 2003. 406 с.

23. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень: політичні доктрини XX – початку XXI ст.: навч. посіб. К.: Знання, 2011. 255 с.

24. Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів: колективна монографія / за заг. ред. Юрія Остапця і Маріана Токаря. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. 560 с.

25. Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи сучасної політології: Підручник для студентів ВУЗів. К.: Кондор, 2009. 354 с.

26. Шведа Ю. Партії і вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.

27. Шляхтун П. П. Політологічний термінологічний словник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Київський університет, 2015. 543 с.

28. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): підручник. К.: Либідь, 2002. 576 с.

29. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 464 с.

30. Ярош Б. О. Загальна теорія політики: навч. посіб. для студ. спец. «Політологія» вищ. навч. закладів / Б. О. Ярош, О. Б. Ярош. Луцьк: «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. 240 с.